

PREVENTİV MÜDAFİƏ VƏ ASİMMETRİK ÇƏKİNDİRMƏ: İSRAİL VƏ İRANIN STRATEJİ DAVRANIŞLARININ TƏHLÜKƏSİZLİK DİLEMMASI MÜSTƏVİSİNDƏ ANALİZİ

LEYLA CABİR QIZI RÜSTƏMLİ

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu, doktorant,
Azərbaycan Dillər Universiteti, baş müəllim

Bakı ş., Rəşid Behbudov 134

E-mail: Leyla.rustamli@adu.edu.az

ORCID: 0009-0000-3537-4705

XÜLASƏ

Realizm nəzəriyyəsinin əsas anlayışlarından olan təhlükəsizlik dilemması bir dövlətin öz təhlükəsizliyini gücləndirmək üçün atdığı addımların digər dövlət(lər) tərəfindən təhdid kimi qəbul edilməsi və cavab tədbirləri görməsi nəticəsində yaranan vəziyyəti nəzərdə tutur. Başqa sözlə, öz müdafiəsini gücləndirmək istəyən dövlətlər özlərini daha az təhlükəsiz (və ya daha təhlükəli) şəraitə məhkum edirlər. Bu situasiya İsrail və İran arasında İslam inqilabından bəri mövcud olmasına baxmayaraq son illərə qədər açıq münaqişə səviyyəsinə qalxmamışdı. 2025-ci ilin iyunundakı 12 günlük müharibə klassik təhlükəsizlik dilemmasının yeni müharibə strategiya və taktikaları vasitəsilə necə dəyişdiyini və hansı nəticələrə yol açdığını nümayiş etdirdi. Bu məqalə İsrail-İran münasibətləri nümunəsində dövlətlərin təhlükəsizlik qavrayışlarının onların davranışlarını necə formalaşdırdığını və hansı praktik siyasi nəticələr doğurduğunu araşdırır. Məqalədə İsrailin preventiv müharibə və İranın asimmetrik müharibə doktrinaları nəzərdən keçirilir, bu hərbi strategiyaların klassik təhlükəsizlik dilemmasını necə dəyişdirdiyi təhlil olunur.

Açar sözlər: *təhlükəsizlik dilemması, təhdid qavrayışı, preventiv zərbə, asimmetrik müharibə, Yaxın və Orta Şərq.*

Giriş

Yaxın və Orta Şərq (YOŞ) regionunda təhlükəsizlik mühitinə təsir edən ən mühüm amil regionun iki mühüm dövləti olan İran və İsrail arasındakı gərginlik hesab olunur. Təməli 1979-cu il İran inqilabına dayanan bu gərginlik 2023-cü ilə qədər kölgə müharibəsi (shadow war) və vəkalət müharibələri (proxy war) formasında özünü büruzə versə də 2023-cü il Qəzza müharibəsindən sonrakı eskalasiya nəticəsində birbaşa hərbi konfliktə çevrildi. Münaqişənin bu cür transformasiyası həm regional nizamın kövrəkliyini göstərdi, həm də dövlətlərin öz təhlükəsizliklərini təmin etmək məqsədi güdən davranışlarının əks nəticə doğurduğunu nümayiş etdirdi. Bu baxımdan, hər iki dövlətin təhlükəsizlik doktrinalarının müqayisəsi və siyasi davranışlarının təhlili həm akademik,

həm də praktik nöqteyi-nəzərdən aktualıq kəsb edir. İran-İsrail münasibətləri YOŞ-da baş verən prosesləri şərtləndirən əsas faktordur; YOŞ-da baş verən proseslər isə nəinki Cənubi Qafqaz kimi qonşu regionlara sirayət edir, hətta dünya miqyasında siyasi-iqtisadi nəticələr doğurur. Hörmüz boğazı ətrafında yaranmış vəziyyəti xatırlatmaq bu fikri əsaslandırmağa kifayət edir. Belə ki, dünya neft ticarəti üçün ən mühüm strateji su yolu olan Hörmüz boğazının İran tərəfindən blokadası neft ticarətini iflic vəziyyətə salaraq dünya miyaslı şok dalğası yaratdı.

Bu tədqiqatda cavab vermək istədiyimiz əsas sual budur: İranın asimmetrik müharibə strategiyası ilə İsrailin preventiv müdafiə doktrinası arasındakı qarşılıqlı əlaqə klassik təhlükəsizlik dilemmasını necə dərinləşdirir? Tədqiqat sualına cavab tapmaq üçün istifadə edilən əsas nəzəri-metodoloji çərçivə Con Herz və Robert Jervis tərəfindən irəli sürülən təhlükəsizlik dilemması konseptidir. Herz və Jervisnin nəzəriyyələri kontekstində dövlətlərin təhlükəsizlik qavrayışları və bu qavrayışların praktik siyasi nəticələri təhlil edilir, habelə texnoloji inkişafın ənənəvi təhlükəsizlik dilemması konseptini necə dəyişdirdiyinə baxılır.

Məqalədə əsas etibarilə keyfiyyət metodlarından, xüsusilə case study və müqayisəli təhlil metodlarından istifadə edilmişdir. Materiallar əsasən elmi məqalələr, mühazirə və hesabatlar, habelə nüfuzlu xəbər agentliklərinin nəşrləri olmuş, Jstore, Google Scholar və digər akademik məlumat bazalarından əldə edilmişdir.

Təhlükəsizlik dilemması. Herz hələ 1950-ci ildə nəşr olunan "Idealist Internationalism and the Security Dilemma" adlı məqaləsində qeyd edirdi ki, mərkəzi hakimiyyətin olmadığı (anarxik) mühitlərdə fərdlər və icmalar daimi bir qorxu içində yaşayırlar. Başqalarının onlara zərər verməsindən və ya onları əsarət altına almasından çəkinən tərəflər, özlərini qorumaq üçün silahlanmağa və güclənməyə başlayırlar. Lakin bir tərəfin özünü qorumaq üçün atdığı bu addım digər tərəfdə qorxu və təhdid hissi yaradır. Nəticədə, qarşı tərəf də daha çox güc toplamağa məcbur olur. Heç bir tərəf qarşı tərəfə tam güvənə bilmədiyi üçün bu proses bitmək bilməyən bir güc

yarışına çevrilir. [1, s. 157] YOŞ-da region dövlətlərini birləşdirən üst qurum, hər hansı beynəlxalq təşkilat olmadığı üçün anarxik mühit mövcuddur. Herzin təsvir etdiyi situasiya aradan yetmiş ildən çox vaxt keçməsinə baxmayaraq hələ də dünyanın bir sıra regionlarında olduğu kimi YOŞ-da da müşahidə olunur.

İsrailin hərbi strategiyası. Coğrafi miqyası etibarilə olduqca kiçik bir dövlət olan İsrail hərbi planlaşdırmada “səhvə yol verməmək” (zero margin for error) və müharibələrin İsrail ərazisində aparılmasına qətiyyətlə imkan yaratmamaq prinsiplərini əsas tutur. İsrailin milli təhlükəsizlik strategiyası dövlətin qurucusu David Ben Qurion tərəfindən coğrafi, demoqrafik və geosiyasi reallıqlar nəzərə alınaraq formalaşdırılmışdır. Belə ki, İsrail hərbi doktrinası üç təməl üzərində qurulmuşdur: çəkirmə, (“deterrence”) erkən xəbərdarlıq (“early warning”) və həlledici hərbi qələbə (“decisive military victory”). Begin doktrinası (İsrailin sabiq baş naziri Menahem Beginin adını daşıyır) isə məhz preventiv müdafiə prinsipinə əsaslanır. Yəni təhdidlər İsrail sərhədlərinə çatmadan önləyici zərbə ilə neytrallaşdırılmalıdır. Bu, eyni zamanda İsrailin hərbi gücünün çəkirmə funksiyası ilə səsləşir. İsrail dövlətinin qurulmasından bu günədək keçən zamanda YOŞ-da geosiyasi konyunkturun dəyişməsi Yəhudi dövlətini öz hərbi doktrinasında müxtəlif dəyişikliklər etməyə vadar etsə də təməl sütunlar eyni olaraq qalmaqdadır. [4] Texnologiyanın inkişafı ilə İsrail hərbi keyfiyyət üstünlüyünü çəkirmə faktoru kimi öz doktrinasına integrə etmişdir. Çəkirmə əsas etibarilə düşmənin İsrail hərbi gücü qarşısında dəfələrlə uğursuzluğa düçar olduqdan sonra hücum məqsədlərindən imtina etməsinə hesablanıb. Son onilliklərdə heç bir dövlətin İsrailə hücum etməməsi faktı ənənəvi təhlükəsizlik doktrinasının konvensional müharibədə effektivliyinin sübutu hesab edilə bilər. Lakin son dövrlərdə qeyri-konvensional təhdidlər artmış və bəzi siyasi müşahidəçilər İsrail milli təhlükəsizlik doktrinasının artıq yenilənməli olduğunu ifadə etmişdir. Bu fikir xüsusilə 2023-cü ilin oktyabrında Həmasın İsrailə hücumundan sonra həm yerli, həm də beynəlxalq mətbuatda vurğulanmışdır [6].

İranın təhlükəsizlik strategiyası. İran konvensional hərbi çatışmazlıqlarını qeyri-konvensional metodlarla kompensasiya etməyə çalışır. Belə ki, uzun müddət sanksiyalara məruz qalan İranın hərbi-texnologiya baxımından İsrail ilə rəqabətdə geri qalması onu ucuz dron və ballistik raketlərin kütləvi istehsalına sövq etmişdir. Bu ucuz silahları kütləvi dalğalarla düşmən cəbhəsinə göndərməklə İran onların bahalı

müdafiə sistemlərini yükləmək, və ya doyurmaqla sıradan çıxarmağı hədəfləyir [4, 5]. Bundan əlavə, İsrailin İranın nüvə potensialını məhdudlaşdırmaq məqsədi ilə atdığı hərbi və siyasi addımlar İranı bu ambisiyalarından çəkirməyə müvəffəq etməmişdir [2, s. 238]. İran uzun müddət müdafiə və ya hücum xətlərini öz sərhədlərindən kənarda (Livan, Suriya, Yəmən və s.) qurmağa çalışmışdır. Bu cəhət hər iki dövlətin hərbi doktrinalarında oxşarlıq kimi müəyyənləşdirilə bilər. İran bu strategiyanın həyata keçirilməsində proksi şəbəkəsindən istifadə edir; qeyri-dövlət silahlı aktorlar, məsələn, Hamas, Hizbullah, və ya Husilər Tehranın YOŞ-da öz maraqlarını təmin etmək üçün istifadə etdiyi alətlər olmuşdur.

Təhlükəsizlik Dilemmasının Regional Təzahürləri. İsrail və İran arasındakı (ABŞ müdaxiləsi də nəzərə alınmaqla) təhlükəsizlik dilemması YOŞ-da qeyri-sabitliyin əsas səbəbinə çevrilmişdir. Hər bir dövlətin öz mövcudluğunu və mövqeyini qoruyub saxlamaq naminə atdığı addımlar digər dövlət tərəfindən təhdid kimi qəbul olunmuşdur. Bu mənada, ən önəmli məsələlərdən biri İranın öz nüvə proqramını müdafiə və çəkirmə vasitəsi, İsrailin isə bunu hücum və özünə qarşı ekzistensial təhdid vasitəsi kimi qəbul etməsidir. Hadisələrin kulminasiya nöqtəsi 2025-ci ilin iyunun 13-də İsrailin İrana hücumu və iyunun 22-də ABŞ-nin İranın Natanz, Fordov və İsfahandakı nüvə obyektlərini vurması oldu. 2025-ci il iyunun 23-də ABŞ prezidenti Donald Tramp İranın nüvə obyektlərinin “məhv edildiyini” (“obliterated”) bəyan etdi [8]. İsrailin baş naziri Benyamin Netanyahu isə iyunun 24-də xalqa müraciətində iki ekzistensial təhdidi – nüvə silahları ilə məhv olma və 20000 ballistik raketlə məhv olma təhlükəsini aradan qaldırdıqlarını bildirərək, “əgər indi hərəkətə keçməsəydik İsrail dövləti tezliklə məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşəcəkdik” və “nəsilər boyu xatırlanacaq tarixi bir qələbə qazandıq” ifadələrini işlətdi. [3] Siyasi ritorikaya diqqət etdikdə həm ABŞ, həm də İsrail hökumətlərinin “sekuritizasiya” aktı reallaşdığını aydın görmək olar. Bu siyasətin praktik nəticələrinə gəldikdə isə qeyd etməliyəm ki, İranın nüvə obyektlərinin Trampın təbiri ilə “məhv edilməsi”nə, İsrail Müdafiə Qüvvələrinin rəhbəri Zamirin ifadəsi ilə “çox illər geriye atılması”na və “dünyanı İran təhlükəsindən qorumaq” missiyasını yerinə yetirdiklərini iddia etdiklərinə baxmayaraq 2026-cı ilin fevralın 28-də isə ABŞ və İsrail yenidən İrana hücum etdilər [3, 8]. Beləliklə, 2025-ci ildəki preventiv müharibənin məqsədlərinə nail olmadığı anlaşılır. Əksinə, təhlükəsizlik dilemması dövlət suverenliyi konseptini effektiv şəkildə dağıtdı və regionda daha kövrək

təhlükəsizlik mühitinin formalaşmasına səbəb oldu. İsrail İranın Suriya və Livandakı proksilərinə hücum etməklə münaqişənin eskalasiyasına şərait yaratdı. Bu vəziyyət rəasionallıq paradoksu kimi qiymətləndirilə bilər. Yəni hər iki dövlətin öz arqumentləri çərçivəsində “rasional” hərəkət etməsinə baxmayaraq nəticə regional sistem üçün irrasional qeyri-sabitliyə yol açdı. İsrail və İran arasındakı münasibətlər regionda yerləşən digər dövlətlər üçün də yeni çağırışlar yaratdı. Məsələn, Körfəz dövlətləri özlərini tamamilə təcrid edə bilməyəcəklərini görürlər, Abraham Sazişlərinin genişləndirilməsi hazırda qeyri-mümkün görünür, Səudiyyə Ərəbistanı kimi aktorlar anti-İran blokuna tam arxayın olmaq əvəzinə daha müstəqil siyasət yürütməyə və Tehran ilə münasibətləri tənzimləməklə öz strateji infrastrukturlarını qorumağa çalışırlar. Təhlükəsizlik dilemması eyni zamanda Hörmüz boğazının çəkirdirmə və təzyiq vasitəsi kimi istifadəsini şərtləndirmiş, beləliklə də global dəniz ticarətinə də sirayət etmişdir.

Nəticə

İran və İsrail arasında mövcud olan təhlükəsizlik dilemması regionda formal diplomatiyanın süqutuna və misli görünməmiş silahlanma yarışına yol açdı. İki dövlət arasındakı münaqişənin eskalasiyası yanlış anlaşılardan irəli gələn klassik təhlükəsizlik dilemmasını strateji qeyri-müəyyənliyin aradan qalxması və hər iki tərəfin təhlükəsizlik doktrinalarının radikallaşması ilə şərtlənən aktiv tələyə çevirmişdir. 2026-cı il müharibəsi də daxil olmaqla son bir neçə ildə baş verən hadisələr göstərir ki, hücum-müdafiə balansında qabaqlayıcı (pre-emptive) hücumlara üstünlük verilməsi regional aktorların tələyə düşməsinə və qarşılıqlı şübhənin idarəolunmaz hal almasına səbəb olur. YOŞ-da onsuz da kövrək olan regional sistem İsrail və İranın birbaşa silahlı münaqişə, gərginliyin coğrafi eskalasiyası və qabaqcıl hərbi texnologiyadan maksimum istifadəni (brinkmanship) ehtiva edən münasibətləri ilə yaxın gələcəkdə daha da həssas duruma düşəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Herz, John H. "Idealist Internationalism and the Security Dilemma." *World Politics*, vol. 2, no. 2, 1950, pp. 157–80. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2009187>.
2. Maher N (2023), "Balancing deterrence: Iran-Israel relations in a turbulent Middle East". *Review of Economics and Political Science*, Vol. 8 No. 3 pp. 226–245, doi: <https://doi.org/10.1108/REPS-06-2019-0085>

3. Netanyahu, Benyamin. Statement by PM Netanyahu. Press Release. Ministry of Foreign Affairs of Israel. June 24, 2025. <https://www.gov.il/en/pages/statement-by-pm-netanyahu-24-jun-2025>

4. Popov Simeon, "The Israeli Security Doctrine Adapting Without Altering Core Pillars". (2025). *Politics & Security*, 11(1), 25-31. <https://doi.org/10.54658/ps.28153324.2025.11.1.pp.25-31>

5. Shankar, P. (2026, March 12). Can Iran's asymmetric warfare hold US-Israeli military power at bay? *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2026/3/12/can-irans-asymmetric-warfare-hold-us-israeli-military-power-at-bay>

6. Warren, S. A. (2026, April 7). A conflict of attrition: Iran's bet on asymmetric warfare. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <https://thebulletin.org/2026/04/a-conflict-of-attrition-irans-bet-on-asymmetric-warfare/>

7. רבנוע מירפא פורפ (2025, March 17). Time to Revise Israel's Military Doctrine - JISS. The Jerusalem Institute for Strategy and Security. <https://jiss.org.il/en/inbar-time-to-revise-israels-military-doctrine/>

8. "Iran's Nuclear Facilities Have Been Obliterated — and Suggestions Otherwise Are Fake News." *The White House*, 25 June, 2025. <https://www.whitehouse.gov/releases/2025/06/irans-nuclear-facilities-have-been-obliterated-and-suggestions-otherwise-are-fake-news/>

PREVENTIVE DEFENSE AND ASYMMETRIC DETERRENCE: ANALYSIS OF ISRAELI AND IRANIAN STRATEGIC BEHAVIOR WITHIN THE FRAMEWORK OF THE SECURITY DILEMMA

Leyla Jabir Rustamli

Philosophy and Sociology Institute, ANAS PhD candidate, Azerbaijan University of Languages, Senior lecturer

SUMMARY

The security dilemma, a core concept of realist theory, refers to a situation where a state's actions to strengthen its security are perceived as a threat by other states, prompting retaliation. In other words, states seeking to bolster their defense inadvertently doom themselves to a less secure (or more dangerous) environment. Although this dynamic has existed between Israel and Iran since the Islamic Revolution, it did not escalate into open conflict until recent years. The 12-day war in June 2025 demonstrated how the classic security dilemma has evolved th-

rough new military strategies and tactics, as well as the consequences of this transformation. This article examines how state security perceptions shape behavior and lead to concrete political outcomes, using the Israeli-Iranian relationship as a case study. Finally, the article reviews Israel's doctrine of preventive war alongside Iran's asymmetric warfare strategy to analyze how these military approaches have redefined the classic security dilemma.

Keywords: *security dilemma, threat perception, preventive strike, asymmetric warfare, Near and Middle East.*

**ПРЕВЕНТИВНАЯ ОБОРОНА И
АСИММЕТРИЧНОЕ СДЕРЖИВАНИЕ:
АНАЛИЗ СТРАТЕГИЧЕСКОГО
ПОВЕДЕНИЯ ИЗРАИЛЯ И ИРАНА
В КОНТЕКСТЕ ДИЛЕММЫ
БЕЗОПАСНОСТИ**

Лейла Джабир Рустамли
*Институт Философии и Социологии, НАНА,
докторант Азербайджанский Университет
Языков, старший преподаватель*

РЕЗЮМЕ

Дилемма безопасности - ключевое понятие реалистической теории международных отношений - описывает ситуацию, когда действия одного государства по укреплению своей безопасности воспринимаются другими государствами как угроза, что неизбежно приводит к ответным мерам. Иными словами, государства, стремящиеся укрепить свою оборону, непреднамеренно создают для себя еще менее безопасную (или более опасную) обстановку. Хотя эта динамика существовала в отношениях между Израилем и Ираном со времен Исламской революции, до недавнего времени она не перерастала в открытый конфликт. Двенадцатидневная война в июне 2025 года продемонстрировала, как классическая дилемма безопасности эволюционировала под влиянием новых военных стратегий и тактик, а также обнажила последствия этой трансформации. В данной статье на примере израильско-иранских отношений рассматривается, как вос-

приятие безопасности государством формирует его поведение и приводит к конкретным политическим результатам. В заключение анализируется израильская доктрина превентивной войны в сочетании со стратегией асимметричной войны Ирана, что позволяет показать, как эти военные подходы переосмыслили классическую дилемму безопасности.

Ключевые слова: *дилемма безопасности, восприятие угроз, превентивный удар, асимметричная война, Ближний и Средний Восток.*

*Rəyçi: Samir Həmidov, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent*

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 19.05.2026

Çapa qəbul olunub: 25.06.2026

*The date of the admission of the article
to the editorial office: 19.05.2026*

Accepted for publication: 25.06.2026